Het gaat er niet om, kan niet, het menschelijk denken in zijn aard en karakter te willen veranderen.

Het gaat er om het zooals leeren kennen, dat wij juist op de vruchtbaarste wijze kunnen toepassen in het beheerschen der wereld.

Zijn natuur is het algemeene er uit halen, en dit een algemeen geldig, absoluut karakter te verleenen. De fouten en misluktingen ontstaan door niet de grenzen van dit absolute te zien. Al het absolute is tegelijk begrensd, heeft grenzen van geldigheid, bepaald door omvang van ervaring waaruit het algemene is genomen. Deze grenzen niet te zien is dwaling. Praktijk van leven en zijn groei is deze grenzen telkens bewust te worden en vast te stellen.

1952

1 De wereld is oneindig verscheiden, steeds wisselend en vergankelijk en verrijkerend — en wij willen haar vangen in een eindig stelsel van blijvende begrippen en afdeelingen. Nu is dit oneindig verrijkerende niet zoo op te vatten — en dit is gewone misverstand — alsof alles zienderoogen wisselde en verging. Juist in die opvatting ligt ook weer het natuurlijk-kortzichtige van al onze begrippen. Verandering kan zijn buitengewoon snel tot uiterst, onmeetbaar langzaams. Druppel holt steen uit, niet in een. Wisselde alles in voortdurende warreling — onze geest vond geen steunpunten voor vorming der dingen. Nu wel: steen: boom, mensch, golf hier andere wisseling: terwijl 't drie hetzelfde is, is het toch altoos iets anders — Stoffelijke: Wolkje aan altijd — golf — steen — mensch — geest — Zoo schijn der dingen.

Geen scherp onderscheid tusschen zulke, die als 't ware enkel schijn zijn, en die welke eenvoudige scheppingen schijnen. Dan het meest bestendige begrippt ieder, dat wisseling aan zich heeft.

---

2 Wat zijn dingen? Onzeker; in meeste gevallen is het wel aangenomen door de Beperktheid van ons eigen leven: boom is een ding; golf aan 't strand niet (wezentjes van 1 minuut levensduur.) (niet iemand met wooj aan levensduur ziet op aarde) fontein straler vlamme

Het materieele: een golf, een vlam, een zonnestraal, een klank, een stemming — Bovendien physica stoffelijk ontwaart gemaakt. (Atomen: aether, electronen) Energetica —

6 Is dit nu wel materialisme?
Hegel — enz. — Dichters
De eeuwige waarheid
het absolute

5 Terzelfder tijd — stof.
hiermee opgeheven —
Zij die zeggen dat het bewustzijn zoo iets mysterieus is, zegge wij: elk stoffelijk verschijnsel is even mysterieus. Alle verklaren laat het geheimzinnige even onbelend — en toch niet even onbelend. Wanneer is iets ons niet meer vreemd? Als al 't wonderlijke weg is d.w.z. eigenlijk, als het zoo gehal met ons saamgevoegd is, dat het zonder ervaren uit ons zelf te produceeren was d.i. absoluut noodig — In dien zin te willen verklaren is een buitensporige fantasie evenals 't grijpen naar de maan.
Maar in redelijke zin is 't wonderlijke steeds meer weg te nemen, door steeds verder gaand onderzoek en systematiseering. Opzoeken wat samengaat, wat niet. De psychologen wijzen er op dat eenerzijds de psychische verschijnsels anderzijds de stoffelijke twee reeksen zijn, door een onoverbrugbare kloof gescheiden. Wij wijzen er hun op, dat zij de samenhang van die reeksen te onderzoeken hebben en zoo de kloof te overbruggen. Tusschen elke 2 ongelijksoortige dingen bestaat zulk een kloof: drukte van gewicht, en vallen bv. Toch verband gelegd en onder één gezichtspunt samengevat. Voor de geestelijke verschijnselen is dit moeilijk, omdat door eeuwen lange onbekendheid met oorsprong der denkbeelden de menschen gewend zijn aan fantastisch denken en niet gewend naar natuurlijke samenhang te zoeken

---

4 Licht op de ethika Algemeene uit bijzondere verschijnsels voldoende gelegitimeerd, van grenzen ontdaan —

Grenzen der kennis
Barrière of onmeetbare weg

Beteekenis van de tegenstellingen tusschen algemeen en byzonder

Het algemeene is het geestelyke, abstrakte tegenover het byzondere, stoffelyke, concrete

[Deze tegenstelling niet absoluut, maar relatief, want ook al wat geestelyk is, is oneindig verscheiden en concreet — staat dus tegenover haar geestelyk begrip of abstracte — als het geestelyk materiaal, materie]

— Het algemeene is dus het menschelyke, het goddelyke

Voor de natuur, de wereld, de oneindig verscheidene en wisselende bestaan geen grenzen, geen soorten, geen begrippen, geen individuen: de tegenstelling en de overeenkomst tusschen een gedachte en een aardkluit is even klein en even groot als tusschen hetzelfde ding + secunde later — De eigenschappen en de ~~onder~~ tegenstellingen, de soortgelykheid en soortverscheidenheid zijn onze inleggingen in de natuur, zyn produkten en tegelyk voorwaarden van ons abstractievermogen.

Hegel zegt: de mensch onderzoekt de natuur, aangetrokken doordat hij er iets gelyks in vermoedt, het geestelyke, en tegelyk afgestooten door het vreemde. Voor Hegel ligt het geestelyke in de natuur als verschyning van het absolute, dat zich in de natuur als zyn uiterlyke vorm verwezenlykt; hierin is de volledige kenbaarheid van de natuur uitgesproken, die tegelyk onkenbaarheid is — Voor ons is „het absolute" de abstraktie uit het denkproces: de tegenstelling van algemeen en ~~relatief~~ byzonder tot een absolute tegenstelling gemaakt en belichaamd; zoo vinden wij bij Hegel in mystieke vorm onze eigen opvatting terug, dat wij het geestelyke, de abstraktie zelf in de natuur leggen, en er haar dan uit halen

— Dit is ten allen tyde gevoeld, en waar in pantheistische stelsels God identiek met de wereld gesteld wordt, wordt deze identiteit niet tout-court, platweg, als slechte identiteit gesteld, maar als eene identiteit die tegelyk tegenstelling is. „Ik ben de glans der metalen enz zegt Brahma — dus niet: ik ben de metalen enz: duz dus: ik ben het algemeene ~~het goddelyk~~ van het ~~byzo~~ heelal, waarvan de natuur het daarmee identische byzondere is: het algemeene, het abstrakte is het goddelyke, het menschelyke * Als gelyktydige tegenstelling is zij uitgesproken in de dualistische stelsels, waarin God tegenover de wereld geplaatst wordt als het volmaakte tegenover het onvolmaakte.

—

Algemeen schema over Kant en het socialisme

I. Hoe zich de natuurkunde ontwikkelde sinds de renaissance.
De oplevin in de 17de eeuw vooral.
Eerste theoretische beschouwing; Baco, Descartes, Locke, etc..
Glorieuze daad van Newton — Laplace's formule.
Hume hier?
Dit voorbeeld van wat de 19de eeuw steeds sterker zou volbrengen
de natuur in de boei van wet slaan.
Tegelykertyd stand der geestelyke wetenschappen —
In Duitschland onder de ban der theologie. De natuurwetenschap ~~trachtte~~ barstte er al uit.
Theologische strijd vorm voor maatschappij; bekrompen.
In Duitschland bekrompen vorm.
Leibnitz —
Het rationalisme van Wolff.
Over theologische kwesties, bestaan v God enz, door redeneering te behandelen en op te lossen
Verband met Spinoza —
grootsch monisme hier in (theologische) haarklovery ontaard.

II. Ontwikkelingsgang van Kant. moet ons verklaren waarom hij juist de filosoof der 19de eeuw werd —
[Excursie over persoon in verband met maatschappij: hier, waarom hij juist zuiver de filos. der bourg. uitdacht. Dit aan zijn leven en invloeden op hem, nagaan]
Groeit op in rationalisme: naieve standpunt der bourgeoisie in bekrompen, achterlyk land.
Grondige kennis der Newtonsche natuurphil. Dit is het 1ste belangryke element.
Zyn eerste philos. Werken en standpt. De twyfel groeit of door redeneering, begrippen, kennis v God is te krygen. Maar hoe dan? Geisterseher? Natuur stelling causaal
(Waar plak ik hier Hume's probleem?)
Invloed Rousseau: het zedelyk bewustzyn
[Excursie: aard zedelykheid] — hier aan Kant geopend.
citaat Kautsky
Hiermee nieuwe weg naar God gevonden
Nu 1770 vast standpunt gevonden —

III. Uiteenzetting van het standpunt in de drie Kritiken

Tegelykertyd stand der geestelyke wetenschappen –
In Duitschland onder de ban der theologie. De natuur-
wetenschap ~~trachtte~~ barstte er al uit.
Theologische strijd vorm voor maatsch strijd; bekrompen.
In Duitschland bekrompen vorm.
Leibnitz –
Het rationalisme van Wolff.
Over theologische kwesties, bestaan v God enz, door redeneerg
te behandelen en op te lossen
Verband met Spinoza –
grootsch monisme hier in (theologische) haarklovery ontaard.

II. Ontwikkelingsgang van Kant. moet ons verklaren
waarom hij juist de filosoof der 19de eeuw werd –
[Excursie over persoon in verband met maatschappij:
hier, waarom hij juist zuiver de filos. der bourg. uitdacht.
Dit aan zijn leven en invloeden op hem, nagaan]
Groeit op in rationalisme: naieve standpunt der
bourgeoisie in bekrompen, achterlyk land.
Grondige kennis der Newtonsche natuurphil. Dit is
het 1ste belangryke element.
Zyn eerste philos. Werken en standpt. De twyfel groeit
of door redeneerg, begrippen, kennis v God is te krygen. Maar
hoe dan? Geisterseher? Natuur stelling causaal
(Waar plak ik hier Hume's probleem?)
Invloed Rousseau: het zedelyk bewustzyn
[Excursie: aard zedelykheid] – hier aan Kant geopend.
citaat Kautsky
Hiermee nieuwe weg naar God gevonden
Nu 1770 vast standpunt gevonden –

III. Uiteenzetting van het standpunt in de drie Kritiken

1. de wiskunde is a priori va ervarg
2. de kategorien –
3. de transcendent. apperceptie – 3a. Noumena en phenomena
4. de dialektische schijn
5 de derde antinomie
6. de zedewet
7. de zekerheid va de drie ideeen
8. de teleologie
9 de aesthetica

Ook de wiskundige stellingen zyn abstracties, aan ervaring ontleend. Zoo bv. eenvoudig optellen; zie hoe kind het moet leeren. Meetk. eigensch. worden aan figuren ontleend. Maar wiskunde wordt 't eerst, als afgezien, geabstraheerd wordt van de byzonderheden van elk ervaringsfeit, en daaruit ~~als~~ stelling abstract genomen wordt.
Dan eerst geldt ze absoluut. Dat 5 en 7 samen 12 is, geldt volstrekt alleen abstract; in de praktyk kan een der 5 in stukken vallen, en kunnen er twee aan elkaar kleven. 2 L O en 2 L CO geven samen niet 4, maar 2 L CO_2. Ander voorb. van concrete dingen is beter te zoeken. Meetk. eigenschap geldt voor reeele driehoeken enz niet, al dadelyk omdat dit geen abstracte ~~fo~~ ideaalfiguren zyn.

Van abstractie geldt de stelling absoluut. Daar het bewust.. zyn van samenhang der ervaring hier te ver weg is, lykt het alsof dit geheel aprioristisch is.

Zyn deze wisk. stelling absoluut juist, hoe is het dan met de mechanica. Bv. stelling dat mom. v hoevh. bew. constant is, als er geen koppel van buiten opwerkt. Of beginsel v Hamilton? Ze zyn eigenlyk net als wiskunde. Toch is hier oorspring (zie Mach) veel duidelyker uit beperkte, onvolmaakte ervaring gegeneraliseerd.

Geeft men toe, dat deze stelling ook absoluut juist zyn, dan gaan wij een stap verder en nemen energie wet of behoud der massa. Geldigheid wordt absoluut, buiten controle van elke ervaring aangenomen. Toch is hiervan algemeen bekend, dat zy met veel moeite uit waarn. versch. uitgedokterd werd. Nu zekerheid van wiskundige stelling. Zoo ook met wet v Entropie. Deze grondwetten der physica zyn geheel met wisk. wetten gelyk te stellen, boven ervaringstoets verheven.
Nemen wy nu de bewegingswetten der electriciteit, primo die van vrije ether. Ze zyn van een horribele eenvoudigheid, quasi wiskundig, en 't komt by niemand op, dat daar kleine correcties aan moeten; dat zy benaderd juist zyn. Toch is $\dot{e} = \text{Rot. } H$ niets dan ervaringswet, wet van Maxwell, maar door abstractie proces ver over het door ervaring bestreken gebied veralgemeeneerd.

Aan deze opklimming is te zien hoe de verhouding van onze theorie tot ervaring is. Abstracties zyn produkten van onze geest; wij maken ze en van hen kunnen wy absolute aussagen doen; iets anders is, of ze dan steeds realiteit blyven voorstellen. Hun voortdurend aanpassen aan realiteit is voorwaarde der wetenschap. —

I

II

III Verhouding van begrip tot werkelijkheid. Wat werkelijkheid is en wat abstractie. (licht bij Dietzgen)
De toetssteen der waarheid. Diversen uit Dietzgen

IV De aanpassing der begrippen aan de werkelijkheid
De contradictie. In begripswereld mag gelden stelling van tegenspraak, ook voor beperkte ervaring.
Nu past ze niet meer
De dialektiek
In de wiskunde. Rechte, kromme lijnen
Irrationeele getallen. Complexen –
In physica. Centrale beweging. Weerstb. middenstof.
Tweede wet. ~~de~~
Aantrekkingswet.
Periodiek systeem.
Het leven –

Antimetaphysische Vorbemerkungen

Kleuren, tonen, warmten, drukken, tyden, ruimten zyn op allerlei wyze verbonden, onderling en met gevoelens, stemmingen, willen. Uit dit weefsel traden relatief vastere en bestendiger combinaties op den voorgrond, blyven in de herinnering, krygen een naam, worden lichamen genoemd, die natuurlyk niet volstrekt vast en bestendig zijn (tafel kapot, heel, gesteend, vlek etc.) Ook het eigen ik is een bestendig complex van al die dingen, hoewel zoo variabel, dat zonder den band der herinnering de identiteit niet merkbaar zou zyn.

Eenmaal deze bestendige complexen gegeven wordt op de veranderingen gelet; de bestanddeelen van het complex worden nu als zyn eigenschappen apart genomen. De complexen vallen in hun elementen uiteen. Het idee, dat het met één naam betitelde complex, waaraan enkele elementen ontnomen konden worden zonder het geheel te veranderen, iets apparts, op zich zelf was, voerde tot het onoplosbare van een „ding an sich", dat van zyn „verschyning" verschillend is. Daarby komt, dat relatief kleuren, tonen, geuren vluchtiger zijn dan het tastbare, het ruimtelyke, dat de kern schynt, een hooger realiteit heeft.

Noem γ complex elementen, dat wy voorwerp noemen, ABC..., dat, wat wy ons lichaam noemen (een bysonder deel van γ eerste) KLlb ...; ons wil, gevoelens, herinnering ens $\alpha\beta\gamma$: dan wordt $\alpha\beta\gamma$ KLlb tesamen ik genoemd tegenover ABC buitenwereld, of ook $\alpha\beta\gamma$ ik genoemd, ABC KLlb de stoffelyke wereld. Hun onderlinge onafhankelykheid houdt geen stand voor opmerkzaam beschouwen; doch schynt KLlb met $\alpha\beta\gamma$ en met ABC onmiddellyker samen te hangen, dan deze onder elkaar.

Dan moest $\alpha\beta\gamma$ eer γ geestelyke heeten.

De ABC worden altyd door KLlb meebepaald; (invloed ons standpunt

Dit is juist ook een voorbeeld van Diehgen en geeft dus gelegenheid tot vergelyking. By M. is 't steeds polemiek tegen verkeerde meening allereerst, alsof hij gebruik van de term afkeurt; by D. verklaring van de tegenstelling werkelykheid en schyn als die van algemeen en bysonder.

Ook dit haast woordelyk identiek met Diehgen

Welk recht hebben wy echter, dit schyn te noemen tegenover het andere als werkelykheid? In beide gevallen feiten, verschillende samenstelling van elementen. De stok is optisch krom, haptisch en metrisch echter recht. Onze verwachting is bedrogen, omdat wy, niet op het verschil der omstandigheden lettende, het gewone verwachten in een ongewoon geval. De feiten zyn onschuldig. Alleen praktisch, maar niet wetenschappelyk heeft het een zin van „schyn" te spreken.

(Noot: in 1868 reeds merkte M op, (U.J.S. Psychiatrie) dat t.o.v. „zinnestäuschung" de zinnen ~~noch~~ weder falsch noch richtig zeigen. De zinnen geven verschillende waarn. onder versch. omstandigh. Daar deze deels in ons zelf (orgaan of hersens) zitten, schynt het ons toe, ~~op~~ alleen op uiterlyke omsth lettend, alsof 't orgaan ongelyk werkt onder gelyke omstandighede)

—

Voelen van een prik begeleidt soms 't zien van een spits; deze spits is de blyvende kern, waarby de prik soms toevallig. Bei der Haufigkeit analoger Vorkommnisse gewöhnt man sich endlich, alle Eigenschaften der Körper als von bleibenden Kernen ausgehende durch Vermittlung des Leibes dem Ich beigebrachte „Wirkungen", die wir Empfindungen nennen, anzusehen. Daardoor worden deze kernen zelf tot gedachtensymbolen; de wereld bestaat slechts uit onze „indrukken", gewaarwordingen.

In den regel telt men slechts weinig element van ABC die de αβγ sterk aandoen (prik, pijn) bij het ik; maar weldra blykt, dat het recht, de ABC tot het ik te rekenen, nergens ophoudt; tenslotte omvat het ik de geheele wereld; het is onbepaald in uitgebreidheid en wordt soms wyder, soms enger genomen. Blykt het zoo, dat het ik slechts een praktisch complex is, evenals het voorwerp, dan houdt de tegenstelling tusschen ik

195/23

Ieder physisch onderzoek vraagt naar samenhang van ABC, zonder op KLM te letten. Doch het blykt telkens, dat de ABC ~~niet~~ slechts van elkaar, maar ook van KLM afhangen. ~~In zoover~~ „Insofern, und nur insofern, nennen wir ABC Empfindungen und betrachten ABC als zum Ich gehörig". Onder die naam zyn de elementen ons 't meest geläufig; zij zyn tegelyk, in andere functionaal beteekenis, de physische voorwerpen. Hier dus geen kloof tusschen geestelyk en stoffelyk, psychisch en physisch, ding en gewaarwording. Alle elementen ABC KLM vormen maar één samenhangende massa

De αβγ zijn van de ABC en onderscheiden vooral doordat zij in ander veld staan; de voorgestelde boom, de herinnerde kleur zyn in kwaliteit gelyk aan de werkelyke, maar anders verbonden. De gevoelens smart en lust beschouwt men gewoonlyk van zinsaandoeningen verscheiden; zij zyn echter ook aandoeningen van minder gelocaliseerde organen. James en Ribot beschouwen ze als actie-tendenzen van 't lichaam, die maar gedeeltelyk in 't bewustzijn treden.

Zoo bestaan dus alle waarnemingen, willen, gevoelens voorstellingen uit een klein aantal van gleichartigen Elemente, in bald flüchtigerer, bald festerer Verbindung zusammen.

—

Door hun praktische beteekenis voor individu en soort doen zich de complexen „ik" en „voorwerp" instinktief gelden en treden met elementaire kracht op. De afgrenzing van ik vindt instinctief plaats – overgeerfd – „Die Zusammenfassung der mit Schmerz und Lust am nächsten zusammenhängenden Elemente in einer ideellen denk-ökonomischen Einheit, dem Ich, hat die höchste Bedeutung für den im Dienste des schmerzmeidenden und lustsuchenden Willens stehenden Intellect." Ik is geen scherp begrensde reeele eenheid; niet op onveranderlykheid, niet op scherpe onderscheidbaarheid van anderen, niet op scherpe begrenzing